

Ráz ve španělštině, italštině a portugalštině českých mluvčích¹

Zora Obstová – Pavel Šturm – Radek Skarnitzl –
Petr Čermák – Jan Hricsina (Praha)

THE GLOTTAL STOP IN CZECH LEARNERS' SPANISH, ITALIAN AND PORTUGUESE

Glottal stops placed before words starting with a vowel are an integral part of the sound patterns of Czech; however, in Romance languages glottal stops are quite rare and linking to the previous word is much more common. In this study, we examine the extent to which more and less experienced Czech learners of Spanish, Italian and Portuguese (51 in total) use glottal stops or linking in their target language, and compare them with native speakers (29 in total). Analyses of word- and also morpheme-initial contexts reveal that the glottal stop is transferred into the learners' target language word initially but almost never within words. In line with our hypotheses, the more experienced groups are found to use fewer glottal stops than the less experienced speakers, but still considerably more than the native control groups. We also consider the effect of lexical stress, segmental context and semantic status of the respective words on glottalization. Methodological implications for the teaching of Romance languages in the Czech context are also discussed.

KEYWORDS

glottal stop, linking, second language acquisition, Romance languages, Czech

KLÍČOVÁ SLOVA

ráz, vázání, osvojování cizího jazyka, románské jazyky, čeština

DOI

<https://doi.org/10.14712/23366591.2022.2.1>

1. ÚVOD

Analýza fonetických shod a rozdílů mezi češtinou a románskými jazyky má zejména v české lingvistice dlouhou tradici, ne všem fonetickým rysům byla ovšem věnována stejná pozornost. Tento text se zaměří na jeden velmi důležitý jev, který až dosud zůstával stranou nejen při teoretickém srovnávání těchto jazyků, ale také při jazykové výuce, přestože v praktické rovině může jeho přehlížení vést k chybné výslovnosti románských jazyků českými mluvčími. Tímto jevem je **ráz**. Zatímco v češtině je ráz podstatnou výslovnostní charakteristikou, v románských jazycích

1 Tato práce vznikla za podpory projektu „Kreativita a adaptabilita jako předpoklad úspěchu Evropy v propojeném světě“, reg. č.: CZ.02.1.01/0.0/0.0/16_019/0000734, financovaného z Evropského fondu pro regionální rozvoj, a dílčím způsobem též v rámci programu Cooperatio, vědní oblasti *Lingvistika*.

hraje spíše okrajovou roli. Nepřekvapí proto, že v bohemistické teoretické literatuře je rázu věnována značná pozornost, kdežto v románských odborných textech je tematizován jen výjimečně. Je ovšem s podivem, že ráz není příliš traktován ve studiích srovnávacích češtinu a románské jazyky ani v učebnicích a gramatikách románských jazyků určených českým mluvčím. Učebnice a gramatiky většiny románských jazyků — s výjimkou francouzštiny, kde bývá nácvik vázání klíčovým tématem od samého začátku studia² — zmiňují tuto problematiku nanejvýš okrajově. Praktické zkušenosti přitom ukazují, že pokud není rázu, resp. jeho absenci věnována náležitá pozornost již od prvních lekcí, může to u českých mluvčích vést k neadekvátní výslovnosti.

Tento článek je součástí projektu zaměřeného na nežádoucí výskyt rázu ve výslovnosti románských jazyků u českých mluvčích. V rámci tohoto projektu, jehož některé výsledky už byly představeny jinde (Skarnitzl — Čermák — Šturm — Obstová — Hricsina, 2021), byla analyzována přítomnost rázu v nahrávkách španělštiny, italštiny a portugalské. Čeští mluvčí každého z jazyků byli rozděleni do dvou skupin podle pokročilosti. Formulovali jsme následující pracovní hypotézy:

- 1) Ráz bude v románských jazycích českých mluvčích přítomen, a to ve vyšší míře než u rodilých mluvčích.
- 2) Výskyt rázu bude souviset s jazykovou úrovní mluvčího (ta nemusí vždy odrážet jen délku studia daného jazyka: roli bude hrát i délka a intenzita pravidelného kontaktu s jazykem, například délka pobytu v zemi, kde se daným jazykem hovoří).

Cílem tohoto textu je ověřit platnost uvedených hypotéz a zasadit problematiku užívání rázu do praktického, didaktického rámce. Struktura článku bude následující: nejprve představíme roli rázu v češtině a v analyzovaných románských jazycích, poté popíšeme použitou metodu a parametry experimentu, předložíme analýzu dat a na základě diskuse některých parametrů shrneme základní výsledky výzkumu.

2 Postavení vázání ve francouzštině a zde studovaných románských jazycích totiž není totožné. Bez znalosti poměrně komplikovaných pravidel vázání ve francouzštině není cizinec mnohdy schopen percepčně rozlišit souvislý sled hlásek na jednotlivá slova a tzv. *liaison* (svázání koncové souhlásky, která je v izolovaném postavení pouhým grafickým znakem, s počáteční samohláskou následujícího slova) má navíc funkční význam z hlediska morfologického (*il apporte* [ila'pɔʁt] ,on přináší', *ils apportent* [ilza'pɔʁt] ,oni přinášejí'), a může dokonce zcela změnit význam daného spojení (*des héros* [dee'ʁɔ] ,hrdinové', *des zéros* [deze'ʁɔ] ,nuly'). Ve španělštině, italštině ani portugalské absencí vázání morfologický ani lexikální význam neovlivňuje. Tato odlišnost mezi francouzštinou a námi studovanými románskými jazyky ale pochopitelně není argumentem pro to, aby se nepřítomnosti rázu nevěnovala ve výuce italštiny, portugalské a španělštiny pozornost.

2. RÁZ V ANALYZOVANÝCH JAZYCÍCH

2.1 DEFINICE, FONETICKÁ A FONOLOGICKÁ CHARAKTERISTIKA RÁZU

Ráz je fonetickým prvkem, který můžeme definovat z hlediska segmentálního: jedná se o hlasivkovou (také glotální či laryngální) explozivou, v mezinárodním transkripčním systému IPA přepisovanou jako [ʔ]. Termín *ráz* v češtině zavedl Antonín Frinta (1909, s. 41), mimo jiné nadšený propagátor zmíněné transkripce. Při vytváření hlasivkové explozivy vzniká glotální závěr, hlasivky se tedy činností stranového a příčného svalu (viz např. Skarnitzl — Volín, 2018) uzavřou. Pod hlasivkami narůstá tlak, který závěr nakonec rozrazí, a nahromaděný vzduch je náhle uvolněn; akustickým a percepčním důsledkem uvolnění je exploze, jev charakteristický pro všechny explozivy. Je třeba poznamenat, že ráz není vždy realizován kanonicky, tedy jako hlasivková exploziva charakterizovaná závěrem a explozí. V souvislé řeči se běžně setkáme s oslabenou variantou, při níž nedojde k úplnému závěru a při níž se kmitání hlasivek zpomalí nebo se naruší jeho periodičnost; hovoříme o třepeně fonaci. Termín *ráz*, nebo také *glotalizace*, pak chápeme jako střechový pro různé realizace (Palková — Veronková — Volín — Skarnitzl, 2004, s. 71).

Ráz může v jazycích světa zastávat různé funkce. V některých jazycích glotální exploziva plní funkci fonému, má tedy fonologickou platnost a stojí v kontrastu s jinými explozivami; například v havajštině znamená *kaʻa* [kaʔa] ‚kutálet‘, zatímco *ʻaʻa* [ʔaʔa] znamená ‚výzva‘ (Ladefoged — Maddieson, 1996, s. 75). Podobně funguje ráz jako foném například v kurdštině a arabštině (Maddieson, 1984, s. 263nn.). V některých jazycích se ráz používá i jako varianta fonému. V britské angličtině se v posledních desetiletích výrazně rozšířila substituce alveolárního [t] glotalizací, například ve spojeních *got me* [gɒʔmi] či *set free* [seʔ ˈfri:] nebo ve slovech *bottle* [ˈbɒʔl] či *better* [ˈbeʔə] (Fabricius, 2002; Gavalda, 2016). Používání glotalizace se rozšířilo i do americké angličtiny (Seyfarth — Garellek, 2020) a dalších variet angličtiny. Nahrazení ústní explozivy rázem dokládá pro němčinu Kohler (1994), například ve slovech jako *freundlich* [ˈfroynʔliç], *unten* [ˈʊnʔn] či dokonce u znělého /d/ ve slově *Stunden* [ˈʃtʊnʔn].

Mnohem častější funkcí rázu než zmíněná role samostatného, potenciálně distinktivního segmentálního prvku je ve skutečnosti funkce segmentační (demarkační): ráz v mnoha jazycích funguje jako hraniční signál před slovy (nebo případně i morfémy) začínajícími na vokál. Spojení *příští olympiáda* tak vyslovíme [ˈpʁiːsciː ʔolimpijaːda] a jeho ekvivalent v angličtině, němčině a španělštině může být *next olympics* [ˈnekst ʔɒlɪmpɪks], *nächste Olympiade* [ˈneːçstə ʔolɪmˈpiːaːdə] a *proximas olimpiadas* [ˈproksimas ʔolɪmˈpiːaðas]. Ráz v těchto příkladech funguje jako předěl mezi slovy, jeho použitím mluvčí od sebe obě slova zřetelněji odděluje. Alternativu představuje výslovnost svázaná, kdy poslední hláska prvního slova plynule přechází do první hlásky slova následujícího: [ˈpʁiːsciː_ʔolimpijaːda], [ˈnekst_ʔɒlɪmpɪks], [ˈneːçstə_ʔolɪmˈpiːaːdə], [ˈproksimas_ʔolɪmˈpiːaðas]. Klíčové je, že se jazyky mezi sebou výrazně liší v tom, zda preferují výslovnost slov začínajících na samohlásku s rázem, tedy oddělenou, či bez něj, tedy svázanou. Na straně jedné tak můžeme hovořit o češtině (viz oddíl 2.2) a němčině (Krech — Stock — Hirschfeld — Anders, 2009, s. 52nn.), v nichž je běžnější výslovnost s rázem. Naopak v jazycích jako angličtina (Alameen —

OPEN ACCESS

Levis, 2015) či španělština, ale i v dalších románských jazycích (viz oddíly níže) nebo ve slovenštině (Rendár, 2015) dochází převážně k výslovnosti vázané.

Ráz jakožto hraniční signál se rovněž podílí na prozodické výstavbě daného jazyka, konkrétně na jeho rytmickém uspořádání. Čeština realizovaná zcela bez rázů by působila nezvykle, stejně jako španělština či angličtina, v níž by každé slovo začínající na samohlásku bylo vysloveno s rázem. Používání rázu či vázání se proto s dalšími procesy souvislé řeči (Skarnitzl — Šturm — Volín, 2016, kap. 5) podílí na vytváření specifického rytmu každého jazyka.

Je přirozené, že si mluvčí přenášejí fonetické, ale i gramatické či lexikální zvyklosti ze svého mateřského jazyka do jazyka, který si osvojují. Na rovině zvukové se to může týkat výslovnosti odlišných samohlásek a souhlásek, přízvukování či užívání melodických vzorců, ale také právě používání rázu. Nižší míru vázání tak odhalilo několik studií zaměřených na české mluvčí angličtiny (Bissiri — Volín, 2010; Šimáčková — Podlipský — Kolářová, 2014; Skarnitzl — Rumlová, 2019). Přílišnou tendenci k používání rázu zmiňuje i *Espírito Santo* (2001) u německých mluvčích portugalské jazyky. Větší pozornosti se však rázu a vázání ve studiích zaměřených na osvojování zvukové stránky cizího jazyka nedostalo. V následujících oddílech proto nejprve popíšeme používání rázu v češtině jakožto jazyce zdrojovém a ve španělštině, italštině a portugalské jazyce cílových; zmíníme přitom i užívání rázu, které přímo nesouvisí s jeho funkcí mezislovního hraničního signálu.

2.2 RÁZ V ČEŠTINĚ

Jak bylo naznačeno již v předchozím oddílu, ráz jakožto hraniční signál před slovy začínajícími na vokál je významným prvkem zvukového plánu češtiny. Ráz se v češtině vyskytuje na začátku slov či prefixů/kmenů začínajících na samohlásku, například *dvě otázky* [dvje 'ʔota:ski], *neobratný* ['neʔobratni:]. Ráz je tedy signálem hranice fonologického slova (Šturm — Bičan, 2021).

Dle stále platné ortoepické normy (Hála, 1967) je užití rázu povinné pouze s neslabičnými předložkami, například v *Ostravě* ['f ʔostravje], s *Evou* ['s ʔevou], *k autu* ['k ʔautu]; výslovnost svázaná (např. ['s _evou] nebo nářečně ['z _evou]) je považována za neortoepickou. V ostatních kontextech je výslovnost s rázem doporučena, zejména pokud chce mluvčí působit kultivovaně. Především při nahromadění kontextů s iniciálním vokálem je rozdíl výslovnosti s rázem a bez něj patrný: čtenář nechť si porovná realizaci věty *Kuba už to s Adamem odborně analyzoval* ['kuba ʔuʃ to 's ʔadamem ʔodborne ʔanalizoval] a ['kuba _uʃ to 's _adamem _odborne _analizoval]. Je tedy zřejmé, že z hlediska výslovnostní normy je použití rázu poměrně volné, ráz však v češtině funguje jako stylový prostředek s tím, že se častěji vyskytuje v mluvě pečlivější, formálnější, pomalejší. Jak poznamenává Hála (1967, s. 36), ráz se zároveň používá v moravských dialektech češtiny méně než v dialektech na území Čech.

Výskyt rázu v češtině zkoumal Volín (2012), jehož porovnání čtených zpráv v podání hlasatelů Českého rozhlasu a semispontánních dialogů vysokoškolských studentů ukázalo, že hlasatelé ráz použili v 95 % všech možných případů, zatímco v běžných konverzacích se ráz vyskytl jen přibližně v 65 % možných případů. Je také zajímavé, že ženy v průměru ráz používaly v obou žánrech častěji než muži; to je

v souladu s často citovaným pozorováním, že ženy hovoří standardněji než muži (viz např. Labov, 2001).

2.3 RÁZ VE ŠPANĚLŠTINĚ

Ve standardní španělštině nemá ráz funkční využití: není demarkačním signálem ani samostatným fonémem,³ což je i důvod, proč se téma rázu neobjevuje ve fonetických pracích zaměřených na standardní španělštinu. Absence rázu souvisí s tím, že pro španělštinu je typický měkký hlasový začátek, a souvislost má i s tzv. přeslabikováním (resylabifikací)⁴: při výslovnosti struktur C#V se objevuje zřejmá tendence přesunout slabičnou hranici, spojená s vázáním a vylučující ráz: *un año* ‚jeden rok‘ bude přeslabikováno na [u.'naɲo] (srov. k tomu např. Lleó — Ulloa, 2019, s. 333).⁵ Cizorodost tohoto jevu pro nerodilé mluvčí španělštiny, v jejichž jazycích k přeslabikování kvůli existenci rázu nedochází, je zřejmá.

Jiná je situace u regionálních variant španělštiny v různých částech světa. Existence rázu byla pozorována mimo jiné v argentinské španělštině (Sanicky, 1989; Thon, 1989), na Yucatánu (Lope Blanch, 1987), v Portoriku (Valentín-Márquez, 2006; Mohamed — González — Muntendam, 2019; Mohamed — Muntendam, 2020), v Paraguai (Gynan — López Almada, 2000), na Filipínách (Lipski, 2000, citováno podle Chappell, 2015) a ve španělském Badajozu (Cortés Gómez, 1979). Všude tam byl jeho výskyt vysvětlován pomocí tzv. *contact hypothesis*, tj. jako výsledek transferu rázu z jiného jazyka, se kterým byla daná varianta v kontaktu, případně jako důsledek konvergentního vývoje daných jazyků. V těchto variantách se ráz dle odborných studií objevuje zejména v následujících pozicích:

- mezi dvěma vokály v hiátu (*paraíso* ‚ráj‘ [pa.ra.'ʔi.so]), a to i na švu slov (*descansa uno* ‚jeden odpočívá‘ [des.'kan.sa.'ʔu.no]);
- jako alternativa k /s/ na konci slabiky, zejména té poslední ve slově, srov. *las once* ‚jedenáct‘ [la.'ʔon.se]; *más abierto* ‚otevřenější‘ [ma.'ʔa.'βjer.to].

Zajímavý je výskyt rázu v nikaragujské španělštině, protože ho nelze vysvětlit vlivem jazyka v kontaktu (Quesada Pacheco, 1996; Rosales Solís, 2010; Chappell, 2015) — jev musí mít vnitrojazykové příčiny. Chappell (2015, s. 1) ho chápe jako „an allophone of word-final, intervocalic /s/, e.g. [maʔ.'al.to] for *más alto* ‚higher‘“, jako další z řešení, které se ve španělštině objevuje v souvislosti s tzv. /s/ lenition, tj. modifikací koncového /s/ (to má v celé řadě variant španělštiny v této pozici tendenci k oslabení, aspiraci nebo dokonce zániku). Chappell nabízí vnitrojazykové vysvětlení tohoto jevu: „Glottal constriction serves to 1) strengthen prosodically strong positions due to its

3 Jak doložily i kontrolní nahrávky v našem experimentu, v promluvě rodilých mluvčích se objevuje, ale spíše z fyziologických důvodů, především na začátku větších prozodických jednotek.

4 Dále budeme pro tento jev používat české slovo *přeslabikování*.

5 K diskusi o nutnosti zavést zvláštní fonologické pravidlo pro tento proces srov. Harris (1983, s. 43–44) a Hualde (1992).

likelihood before word-initial, stressed vowels and 2) avoid postlexical hiatus, being more likely after longer words with high rates of /s/ deletion“ (Chappell, 2015, s. 1).

Kontrastivně nebo didakticky zaměřené studie věnují rázu ve španělštině přece jen větší pozornost, pochopitelně vždy v souvislosti s druhým jazykem, se kterým je španělština srovnávána, případně na jehož základě je studována. Srovnáním s angličtinou se tak zabývá mj. Quilis — Fernández (1992) nebo Clegg — Fails (2017), systémový popis srovnání s češtinou je obsažen v textech určených českým vysokoškolským studentům španělštiny (Čermák, 2020) nebo ve filologičtěji zaměřených učebnicích španělštiny (Králová et al., 2001). Naprostá většina českých učebnic španělštiny se ale o rázu vůbec nezmiňuje; to platí pochopitelně i pro španělské učebnice, v současnosti v českých školách jednoznačně dominující, což pochopitelně komplikuje správné osvojení výslovnostních návyků.

2.4 RÁZ V ITALŠTINĚ

Podobně jako ve španělštině není ráz ve standardní italštině samostatným fonémem a neplní ani žádnou významnější demarkační funkci; i pro italštinu je charakteristický měkký hlasový začátek a dochází zde k přeslabikování (*per amore* [pe.ra.'mo:.re] ‚pro lásku / z lásky‘). V některých tradičních fonetických příručkách se existence rázu v italštině dokonce popírá: „There are also no laryngeals, i.e. no glottal stop and glottal fricative“ (Krämer, 2009, s. 45), jinde se upozorňuje na to, že ráz může být volitelně realizován před počáteční samohláskou slova v hyperartikulovaném, emfatickém projevu, předchází-li jiná samohláska (Bertinetto — Loporcaro, 2005, s. 139): věta *è Andrea* ‚to je Andrea‘ tak může být vyslovena jako [ɛ ʔan'dre:a]. Rázu lze použít i pro zdůraznění určitého slova, například proto, aby se zabránilo nedorozumění (*parlavo delle elezioni* [del:e'ele'ʦi:sjo:ni], *non delle lezioni* [del:ele'ʦi:sjo:ni] ‚mluvil jsem o volbách, nikoli o lekcích‘).

Ráz se ovšem objevuje v některých italských dialektech, především v sardštině, respektive ve variantách sardštiny, jimiž se mluví v oblastech Sarrabus a Barbagia, kde je ráz intervokální a fonem /n/, /k/ a /l/ (Blasco Ferrer, 2011, s. 8–9, 200 a jinde). V abruzzských dialektech zase vkládání rázu (nebo znělé glotální frikativy) brání vzniku hiátu: *alleato* ‚spojenec‘ je zde vyslovován jako [al:e'ʔa:to] (nebo [al:e'ʔa:to]) (srov. Lepschy A. — Lepschy G., 1988, s. 75).

Některé novější studie ovšem poukazují na to, že glotalizace bývá přítomna i ve standardní italštině v koncových přízvučných otevřených slabikách, obvykle před hranicí fráze nebo před pauzou (srov. Stevens et al., 2002). Umístění přízvučky na poslední slabice slova je v italštině v porovnání s kanonickým umístěním na slabice předposlední poměrně atypické a obvykle zde dochází k vázání s následujícím slovem pomocí tzv. fonosyntaktického zdvojení (*raddoppiamento (fono)sintattico*, RS), čili spontánní geminací počáteční souhlásky slova v určitém fonetickém kontextu (podrobněji k tomuto jevu viz Loporcaro, 1997). Začíná-li ovšem následující slovo samohláskou, fonosyntaktické zdvojení není možné a místo něho bývá vkládán ráz (*martedì invece* [marte'di'ʔ] in've:tʃe] ‚v úterý naopak‘) (Vayra, 1994). Jiné výzkumy (např. Absalom et al., 2002) zase ukazují, že vložením rázu je *raddoppiamento sintattico* blokováno: *sarà meglio* ‚bude lepší/lépe‘ se tak mnohem častěji vyslovuje jako

[sa'ra? 'mɛ:ɔ] než jako podle pravidel RS očekávané [sa'ram'mɛ:ɔ]. Di Napoli (2015, s. 143) nicméně považuje za primární funkci glotalizace v itaštině signalizaci prozodického předělu, zároveň však poukazuje na to, že k výskytu rázu kumulativně přispívají i další faktory jako pozice slovního přízvuku či hláskové okolí.

Vzhledem k tomu, že ráz nemá v itaštině výrazné funkční využití, nebývá v příručkách výslovnosti pro cizince ani v jazykových učebnicích téměř zmiňován. Stejně tak nejsou cizinci studující itaštinu (ani mluvčí jazyků, v nichž má ráz významnou úlohu) obvykle nijak důrazněji varováni před jeho nežádoucím používáním. Žádná ze současných učebnic itaštiny na českém trhu se problémem detailněji nezabývá: buď jej autoři nekomentují vůbec, anebo jen velmi povšechně v souvislosti s „navazováním slov“ (srov. např. Janešová, 2009, s. 23). Explicitní upozornění pro české rodilé mluvčí se objevuje pouze ve *Fonetice itaštiny* (Radimský, 2018, s. 105–106), určené vysokoškolským studentům: „V češtině naopak k přeslabikování nedochází, protože chybějící pretura je ve standardním projevu obvykle nahrazena tzv. rázem [...]. Čeští mluvčí si musejí dát pozor, aby v itaštině ráz [...] nepoužívali.“

Zvláštní pozornost nevěnují rázu a vázání ani německé či anglické příručky italské výslovnosti. Většinou se tímto jevem nezabývají vůbec, anebo jen velmi stručně (např. Keßler, 2012, s. 14). Větší důraz se na náležitou vázanou výslovnost (bez přítomnosti rázu) klade v publikacích věnovaných zpěvu či recitaci veršů v itaštině (srov. např. Abramov-Van Rijk, 2009, s. 204).

2.5 RÁZ V PORTUGALŠTINĚ

Ani ve standardní portugalštině není ráz demarkačním signálem či samostatným fonémem: hlasový začátek je také zde měkký, i portugalština preferuje slabiky CV, takže dochází k přeslabikování: *um ano* ‚jeden rok‘ [ũ^m ˈenu], *as uvas* ‚hrozny‘ [ez ˈuveʃ] (děje se tak, stejně jako v jiných románských jazycích, v rámci tzv. rytmických skupin s jedním přízvukem; ráz by mj. seskupování do rytmických skupin jako základnímu principu bránil). I proto není ráz pro fonetiku portugalštiny tématem. Analyzováno je právě jen sdružování slov do rytmických skupin (Cunha — Cintra, 1999, s. 59), některé významné publikace se nicméně nevěnují ani tomuto jevu (Barroso, 1999).

Kontrastivní práce se z pochopitelných důvodů rázem přímo či nepřímo (v souvislosti s vázáním) zabývají. Jak už bylo zmíněno, Espírito Santo (2001) srovnává portugalštinu s němčinou a německý ráz považuje za jeden z nejobtížnějších rysů pro portugalštině mluvící studenty němčiny. Vázáním se při srovnávání češtiny a portugalštiny zabývají Havlíková — Jindrová (1991, s. 38) a Havlíková — Pinheiro Alves (2008, s. 28), často v souvislosti se změnami výslovnosti koncových, respektive počátečních hlásek slov v kontaktu.

Korektní výslovnost vokalických spojení na švu slov záleží na tom, jestli jsou vokály stejné, nebo různé a zda jsou přízvukné, nebo nepřízvukné: variant je více, někdy se realizuje hiát (ale ne ráz), např. *tempo húmido* ‚vlhké počasí‘ [tɛpuumidu] (v rychlé promluvě mohou oba vokály splynout), jindy dochází k fúzi vokálů, např. *caso urgente* ‚naléhavý případ‘ [kazurzɛti], někdy dokonce k elizi prvního vokálu, např. *diga isso* ‚řekněte to‘ [digisu]. Výskyt rázu je v některých případech v portugalštině českých mluvčích očekávatelnější, v jiných méně, vždy je ale nestandardní.

3. METODA

3.1 MATERIÁL

Tato studie se zaměřuje na výskyt rázu ve španělštině, italštině a portugalštině českých mluvčích a porovnává ho s výskytem u mluvčích rodilých. Jak vyplývá i z oddílů 2.3 až 2.5, lze předvídat hlásková okolí, v nichž se bude ráz u českých mluvčích vyskytovat. Prvním krokem proto byla příprava vhodných vět obsahujících dostatečné množství cílových kontextů pro potenciální výskyty rázu. Na počátku slova je takovým kontextem hiát dvou vokálů foneticky totožné kvality ($V_1\#V_1$), hiát dvou kvalitativně odlišných vokálů ($V_1\#V_2$) a přeslabikování mezi konsonantem a vokálem ($C\#V$). O totožných hláskových kontextech lze, alespoň teoreticky, uvažovat i v rámci slova. Naším cílem bylo použít reálné, a nikoli uměle sestavené věty. Položky jsme proto vybrali z psaných korpusů příslušných jazyků: Araneum (Benko, 2014) pro španělštinu a italštinu a Corpus do Português (Davies, 2014) pro portugalštinu. Typy hláskových kontextů spolu s konkrétními použitými příklady a celkovými počty potenciálních výskytů v použitých textech jsou shrnuty v tabulce 1. Celkově jsme pro každý jazyk připravili osm až deset vět obsahujících 225 až 260 slov.

kontext	španělština	italština	portugalština
hiát se stejnými vokály ($V_1\#V_1$)	<i>está aquí</i> <i>nada anormal</i> <i>zoológicos</i> (18+3)	<i>tuttavia attaccarlo</i> <i>di informazioni</i> <i>zoo</i> (9+1)	<i>aquí isto</i> <i>já algo</i> <i>cooperar</i> (9+1)
hiát s odlišnými vokály ($V_1\#V_2$)	<i>que ahora</i> <i>una enfermedad</i> <i>reabrir</i> (23+4)	<i>volte accade</i> <i>ero appena</i> <i>riaperte</i> (47+3)	<i>para Outubro</i> <i>de outra</i> <i>realçar</i> (37+4)
přeslabikování ($C\#V$)	<i>cien unidades</i> <i>todas aquellas</i> <i>subalquilar</i> (33+3)	<i>in attesa</i> <i>con una</i> <i>interattivo</i> (15+1)	<i>por outro</i> <i>conversar entre</i> <i>desenvolvido</i> (15+2)

TABULKA 1. Příklady cílových kontextů ve španělském, italském a portugalském textu. Čísla v závorce udávají počet kontextů (přes hranici slova + v rámci slova).

Sestavené věty byly po krátké přípravě načteny celkem 51 českými mluvčími, kteří studují hispanistiku, italianistiku a portugalistiku na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy. Tyto tři obory se poměrně výrazně odlišují vstupní jazykovou úrovní: zatímco španělština je na mnoha středních školách maturitním předmětem, a proto lze od uchazečů požadovat úroveň B2 dle společného evropského referenčního rámce (SEERR), u italštiny se vstupní úroveň pohybuje na úrovni A2 a u portugalštiny dokonce pouze A1. Jak jsme zmínili v úvodu tohoto článku, mluvčí v jednotlivých jazykových skupinách byli rozděleni podle jazykové úrovně na více a méně pokročilé (k výpočtu skóre viz Skarnitzl — Čermák — Šturm — Obstová — Hricsina, 2021,

s. 10). Rozdělení vychází z krátkého dotazníku, který všichni mluvčí vyplnili a který kromě délky studia na fakultě i před příchodem na ni zkoumal míru kontaktu s rodilými mluvčími cílového jazyka před zahájením studia na fakultě, dobu strávenou v zahraničí, kde se cílovým jazykem hovoří, frekvenci používání cílového jazyka mimo fakultní prostředí a frekvenci, s jakou mluvčí sledují v cílovém jazyce televizi, filmy či seriály. Výsledné skupiny nerodilých mluvčích lze shrnout následovně:

- hispanistická skupina: 10 méně pokročilých mluvčích (průměrné skóre pokročilosti 6,4) a 8 více pokročilých mluvčích (skóre = 10,8),
- italianistická skupina: 8 méně pokročilých mluvčích (skóre = 2,1) a 9 více pokročilých mluvčích (skóre = 9,1)
- portugalistická skupina: 7 méně pokročilých mluvčích (skóre = 2,2) a 9 více pokročilých mluvčích (skóre = 6,3).

V pokročilejších skupinách jsou pouze studentky, méně pokročilé skupiny zahrnují jednoho (portugalisté), případně dva muže (hispanisté, italianisté). Všechny nahrávky českých studentů byly pořízeny v tichém prostředí nahrávacího studia Fonetického ústavu FF UK.

Pro srovnání jsme pořídili nahrávky celkově 29 rodilých mluvčích příslušných jazyků. Všichni jsou univerzitně vzdělaní a používají standardní varietu. Jedná se o 10 Španělů (7 mužů, 3 ženy), 10 Italů (6 žen, 4 muži) a 9 Portugalců (6 žen, 3 muži). Kvůli omezením souvisejícím s koronavirovou pandemií se rodilí mluvčí nahráli v klidném prostředí vlastního domova nebo kanceláře za použití mikrofonu vestavěného v přenosném počítači; pro analýzu přítomnosti či nepřítomnosti rázu nepředstavuje rozdíl ve způsobu pořízení nahrávek studentů a rodilých mluvčích žádný problém.

Nahráný materiál obsahoval celkově 6 193 položek slov začínajících na vokál. V 799 položkách tomuto slovu předcházela pauza, kde je výskyt rázu (případně u rodilých mluvčích měkkého hlasového začátku; viz oddíly 2.3 až 2.5) prakticky automatický. Proto byly tyto kontexty vyřazeny a analýzy popsané v následujícím oddílu jsou založené na 5 394 položkách (z toho 3 415 představují položky českých studentů příslušných cílových jazyků a 1 979 položky kontrolních skupin rodilých mluvčích). Mimoto obsahoval materiál celkem ještě 539 položek, v nichž se ráz mohl vyskytnout uvnitř slova.

3.2 ANALÝZY

Určení, zda je slovo začínající na vokál vysloveno s rázem, či svázáno se slovem předcházejícím, bylo prováděno pomocí pečlivé poslechové analýzy. Pro zajištění konzistentních výsledků nahrávky analyzoval jeden z autorů; dílčí sadu obsahující 585 položek od jednoho mluvčího z každé skupiny (tedy devět mluvčích) nezávisle ohodnotil jiný fonetik; shoda mezi oběma hodnotiteli byla velmi vysoká (hodnota Cohenovy kappy byla 0,95).

Zpracování dat probíhalo v programu R (R Core Team, 2019), včetně vykreslování grafů v knihovně *ggplot2* (Wickham, 2016). Spolehlivost odhadů středních hodnot (průměrů) byla prověřena binomickým testem, jehož výstupem jsou 95% intervaly

OPEN ACCESS

spolehlivosti. Hodnota 5 % [1–13] tak znamená, že ačkoliv jsme v našich datech naměřili průměr 5 %, skutečný průměr základního souboru se s nejvyšší jistotou pohybuje kdekoliv v rozmezí 1 % až 13 %. Stejnému průměru může odpovídat odlišný interval (např. 5 % [3–7]), liší-li se počtem pozorování, tj. počtem mluvčích či položek ve skupině. Čím více pozorování, tím spolehlivější odhad vypočtený průměr poskytuje. Za statisticky významné považujeme takové odlišnosti, jejichž intervaly spolehlivosti se nepřekrývají.

4. VÝSLEDNÁ DATA

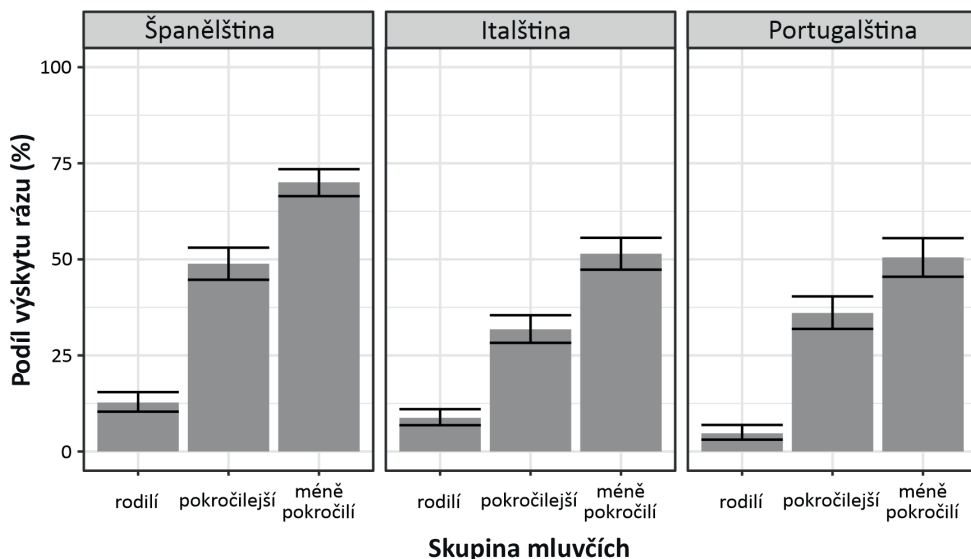
4.1 POROVNÁNÍ MLUVČÍCH PODLE POKROČILOSTI

V tomto oddílu ukážeme celkové výsledky užívání rázu v jednotlivých jazycích, přičemž budeme rozlišovat tři skupiny mluvčích: rodilé, pokročilejší a méně pokročilé (viz odd. 3.1). Tabulka 2 shrnuje výsledky pro kontexty uvnitř slova, jež lze připodobnit k českému *naopak*. Rodilí mluvčí v takovýchto kontextech vždy vážou, jediný výskyt rázu ve španělštině můžeme s klidným svědomím označit za náhodný. Ovšem ani u nerodilých mluvčích není užívání rázů nijak časté. V našem vzorku oscilovalo kolem 5 % ve španělštině a portugalštině, zatímco v italštině nebylo doloženo vůbec. Intervaly spolehlivosti naznačují, že v populaci nerodilých mluvčích bychom neměli očekávat výskyty vyšší než 10 či výjimečně 20 % (dle skupiny).

Jazyk → Skupina ↓	Španělština		Italština		Portugalština	
	Ráz (%)	<i>n</i>	Ráz (%)	<i>n</i>	Ráz (%)	<i>n</i>
Rodilí	1 [0–7]	75	0 [0–7]	49	0 [0–7]	54
Pokročilejší	5 [1–13]	78	0 [0–8]	43	2 [0–9]	59
Méně pokročilí	3 [1–9]	97	0 [0–9]	38	7 [1–18]	46

TABULKA 2. Kontexty uvnitř slova. Procenta jsou doplněna intervaly spolehlivosti.

Zatímco u vnitroslovních kontextů nacházíme tendenci spíše vázat, u iniciálních vokálů je situace poměrně odlišná. Tabulka 3 ukazuje, že obě skupiny nerodilých mluvčích dosáhly výrazné míry užívání rázu, a sice přibližně jedné třetiny u pokročilejších, respektive jedné poloviny u méně pokročilých italských a portugalských uživatelů. Je zajímavé, že studenti hispanistiky používali ráz nejvíce, jelikož podíl výskytu rázu u nich byl nehledě na pokročilost přibližně o 20 % vyšší než u jejich italských či portugalských protějšků. To do jisté míry odráží i rozdíl mezi rodilými mluvčími daných jazyků — Španělé používali ráz o něco více než Italové, a nejméně jej používali Portugalci. Výsledky zobrazujeme i pomocí grafů na obrázku 1. Z nich je rovněž patrné, že nerodilí uživatelé všech tří jazyků používají ráz několikanásobně častěji než rodilí mluvčí. Intervaly spolehlivosti potvrzují, že všechny rozdíly mezi jednotlivými skupinami v rámci jazyka jsou statisticky významné. Jako významné vychází navíc i porovnání nerodilých mluvčích španělštiny vůči ostatním jazykům

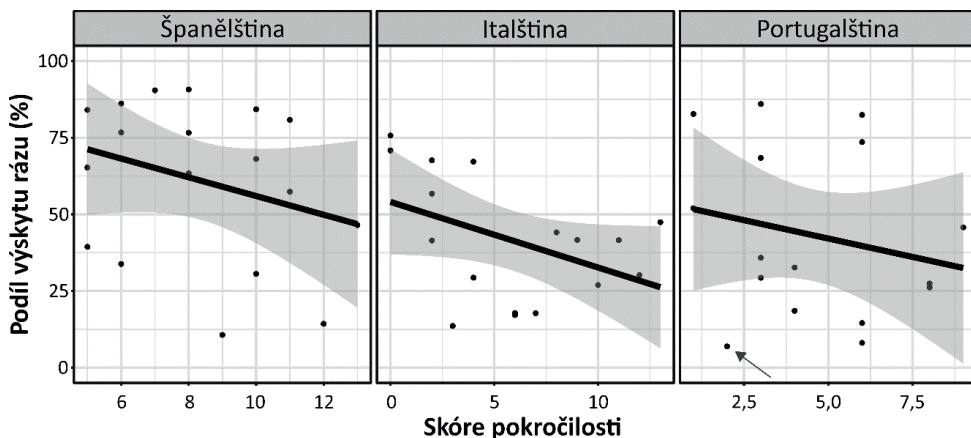
OBRÁZEK 1. Kontexty mezi slovy (s vyloučením případů, kdy slova oddělovala pauza). Úsečky zachycují 95% intervaly spolehlivosti.

(viz výše). Ačkoliv nacházíme jistý rozdíl v užívání rázu mezi studenty jednotlivých jazyků, nedochází k interakci s pokročilostí, jež má tedy všude podobný vliv.

Jazyk →	Španělština		Italština		Portugalština	
Skupina ↓	Ráz (%)	n	Ráz (%)	n	Ráz (%)	n
Rodilí	13 [10–15]	698	9 [7–11]	753	5 [3–7]	528
Pokročilejší	49 [45–53]	571	32 [28–35]	670	36 [32–40]	516
Méně pokročilí	70 [66–73]	681	51 [47–56]	579	51 [45–56]	398

TABULKA 3. Kontexty mezi slovy (s vyloučením případů, kdy slova oddělovala pauza). Procenta jsou doplněna intervaly spolehlivosti.

Rozdělení mluvčích na více a méně pokročilé může výsledky poněkud zkreslovat. Proto jsme provedli rovněž korelační analýzu, kde dáváme do vztahu konkrétní skóre pokročilosti vypočtené z dotazníku (viz výše) s mírou užívání rázu u daného mluvčího (černé tečky na obr. 2). Proložíme-li jednotlivé body regresní přímkou, u všech jazyků má záporný sklon, což značí, že s narůstající pokročilostí klesá podíl rázů ve výslovnosti daného mluvčího. Jak však naznačují široké intervaly spolehlivosti okolo křivky, korelace není příliš silná. Někteří mluvčí tento trend narušují, kdy například student portugalštiny s nejnižším podílem výskytu rázu (označen šipkou v obrázku 2), který se nejvíce přibližuje výslovnosti rodilých mluvčích, dosáhl ve skutečnosti třetího nejnižšího skóre z hlediska pokročilosti.

OBRÁZEK 2. Korelace mezi pokročilostí nerodilých mluvčích a mírou užívání rázu. Šedá plocha značí 95% interval spolehlivosti regresní přímky. Šipka viz text.

4.2 FAKTORY OVLIVŇUJÍCÍ UŽÍVÁNÍ RÁZU

Zda mluvčí vysloví ráz, či nikoliv, nezávisí pouze na příslušnosti k dané skupině. Tabulky 4 a 5 shrnují další čtyři potenciální faktory, které mohou mít na míru užívání rázu vliv. Vyšší výskyt rázu by se mohl objevit například u slov s přízvukem na iniciální slabice, tuto tendenci jsme však nezaznamenali ani u rodilých, ani u nerodilých mluvčích. Tabulka 5 naznačuje, že iniciální přízvuk byl u českých studentů spojen dokonce s nižší mírou užívání rázu (nejvýrazněji v italštině). To je na jednu stranu překvapivé, na druhou stranu na tyto výsledky nelze příliš spoléhat, protože kontextů s iniciálním přízvukem nebylo mnoho; následnou nespolehlivost odhadu vyjadřují široké intervaly spolehlivosti. Podobně nevyvážený byl i faktor přítomnosti *prozodického předělu*. U té menšiny položek, kde byl zaznamenán, docházelo k výraznému nárůstu výskytu rázu (u nerodilých mluvčích asi o 30 %, u rodilých podobně či více). Intervaly spolehlivosti opět naznačují, že tyto poměry je nutno brát s jistou rezervou, byt' odlišnosti většinou vycházejí jako významné.

Zásadní vliv by mohlo mít také to, zda se jedná o spojení C#V (přeslabikování), $V_1\#V_1$ (hiát stejného typu vokálu), nebo $V_1\#V_2$ (hiát různého typu). U rodilých Španělů ani Portugalců žádný efekt nenacházíme, ale u Italů ano: spojení dvou vokálů stejného typu dosáhla nejvyššího podílu výskytu rázu. To je zrcadleno ve skupině nerodilých mluvčích, kteří však — jak jsme ukázali výše — celkově ráz užívali mnohem častěji. U studentů portugalistiky nevznikly žádné rozdíly v typu spojení, což je ve shodě s rodilými mluvčími. Naopak u studentů hispanistiky jsme zaznamenali vyšší užívání rázu v kontextu C#V.

Poslední faktor se týká sémantiky cílového a předcházejícího slova. Tabulka 4 pro rodilé mluvčí ukazuje, že zatímco status cílového slova výraznou roli nehrál (intervaly spolehlivosti se překrývají), status předcházejícího ano. Ve všech třech jazycích byl podíl výskytu rázu vyšší po autosémantickém slově (např. it. *possibile ammirare* ‚možno obdivovat‘, šp. *mutuo entendimiento* ‚vzájemné pochopení‘) než po synséma-

Jazyk →		Španělština		Italština		Portugalština	
Proměnná ↓		Ráz (%)	n	Ráz (%)	n	Ráz (%)	n
Inic. přízvuk	ne	13 [10-15]	624	10 [7-13]	572	5 [3-7]	441
	ano	15 [8-25]	74	6 [3-10]	181	3 [1-10]	87
Proz. předěl	ne	10 [8-13]	670	8 [6-10]	723	4 [3-6]	520
	ano	75 [55-89]	28	33 [17-53]	30	38 [9-76]	8
Spojení	C#V	13 [10-17]	331	2 [1-6]	174	5 [2-11]	107
	V ₁ #V ₁	14 [9-20]	146	21 [14-31]	94	6 [2-15]	64
	V ₁ #V ₂	12 [8-17]	221	9 [6-12]	485	4 [3-7]	357
Sémantika	aut_aut	14 [9-19]	213	12 [9-17]	276	7 [3-13]	119
	aut_syn	22 [17-27]	254	16 [11-22]	190	9 [5-15]	153
	syn_aut	2 [0-5]	182	1 [0-4]	178	1 [0-3]	186
	syn_syn	4 [0-14]	49	0 [0-3]	109	3 [0-10]	70

TABULKA 4. Faktory ovlivňující užití rázu u rodilých mluvčích.

Jazyk →		Španělština		Italština		Portugalština	
Proměnná ↓		Ráz (%)	n	Ráz (%)	n	Ráz (%)	n
Inic. přízvuk	ne	61 [58-64]	1099	45 [42-48]	959	43 [40-47]	762
	ano	54 [45-62]	153	27 [22-33]	290	37 [29-45]	152
Proz. předěl	ne	59 [56-61]	1188	39 [36-42]	1163	42 [39-45]	897
	ano	92 [83-97]	64	70 [59-79]	86	71 [44-90]	17
Spojení	C#V	69 [65-73]	589	27 [21-32]	279	49 [41-56]	189
	V ₁ #V ₁	51 [45-58]	237	58 [50-66]	155	43 [33-53]	107
	V ₁ #V ₂	53 [48-58]	426	43 [39-46]	815	40 [36-44]	618
Sémantika	aut_aut	67 [63-72]	393	57 [53-62]	458	48 [41-55]	211
	aut_syn	73 [69-77]	432	49 [44-55]	310	53 [46-59]	266
	syn_aut	45 [40-50]	343	23 [19-29]	298	36 [31-42]	314
	syn_syn	25 [16-36]	84	14 [9-20]	183	25 [18-34]	123

TABULKA 5. Faktory ovlivňující užití rázu u nerodilých mluvčích (bez rozlišení pokročilosti).

tiku (např. it. *gli animali* ‚zvířata‘, šp. *no entiende* ‚nerozumí‘), a to řádově o 10 až 15 % ve španělštině a italštině, v portugalštině o něco méně. K interakci obou slov nedocházelo, což vyplývá už z toho, že cílová slova nebyla sémantikou odlišena. Rozdíly v sémantice předcházejícího slova se projevíly podobně i u nerodilých mluvčích (tabulka 5), ovšem u nich lze vysledovat také větší vliv cílového slova, což obecně zvyšuje variabilitu v užívání rázu vzhledem k sémantice a interakci obou slov.

5. ZÁVĚR

Výsledky této studie ukazují, že ráz představuje pevnou součást zvukového plánu španělštiny, italštiny a portugalštiny českých mluvčích. I u pokročilých skupin se ráz vy-

skytl v přibližně jedné třetině možných případů (u italštiny a portugalštiny) a dokonce v polovině případů u španělštiny. Je zřejmé, že pokud se mateřský a cílový jazyk odlišují v používání rázu a vázání, není osvojení tohoto rysu samozřejmé, jak potvrzují i studie z jiných jazyků (viz např. Wong et al., 2019, kteří se zaměřili na kantonské mluvčí angličtiny). Je proto zásadně důležité, aby se přihlížení k rázu stalo běžnou součástí výuky španělštiny, italštiny a portugalštiny v českých školách (více k tomu dále).

Z našeho výzkumu vyplývá, že přítomnost nenáležitěho rázu v románských jazycích českých mluvčích nesouvisí přímočaře se stupněm jejich jazykové pokročilosti, tak jak ji definujeme v našich parametrech: ráz se v některých případech objevil i u velmi pokročilých studentů. Důvod není zřejmý, nejspíš je zde však souvislost s již komentovaným nedostatkem pozornosti věnované tomuto jevu ve školách, jenž kontrastuje s důrazem kladeným na ostatní fonetické, gramatické, lexikální a jiné jevy. Lze se domnívat, že přítomnost rázu by u některých mluvčích dokonce nemusela nutně souviset ani s kvalitou jejich výslovnosti jako celku.

Podle našich dat vykazuje přítomnost rázu v románských jazycích několik specifických rysů:

1. Přestože se v češtině ráz vyskytuje vnitroslovně i mezi slovy, v románských jazycích českých mluvčích se vnitroslovně realizuje jen okrajově, na rozdíl od pozice mezi slovy; jinak řečeno, nežádoucí český vliv se v jednom kontextu uplatňuje, v druhém nikoliv. Proč tomu tak je, nelze daty vysvětlit — snad lze stanovit hypotézu, že slova se mluvčí učí jako neměnný celek, zatímco kombinace slov jsou proměnlivé.
2. V mezislovním kontextu souvisí výskyt rázu s povahou prvního slova v kombinaci: čeští mluvčí váží k následujícímu slovu (tj. vyslovují bez rázu) častěji slovo gramatické než lexikální. Vysvětlení naše data nenabízejí, zřejmě je tu ale souvislost s foneticko-sémantickou povahou synsémantika, které i nerodilý mluvčí přirozeně spojuje s následujícím autosémantikem.
3. Zdá se, že v italštině jsou kontexty přeslabikování — na rozdíl od hiátů — spojeny s výrazně vyšší mírou vázání (tj. s menším výskytem rázu) než v portugalštině a zejména španělštině, tento závěr by však musely ověřit ještě další výzkumy se srovnatelnými počty příkladů.

V oddílu 2.1 jsme ráz a vázání zařadili mezi aspekty zvukového plánu jazyka, které se významně podílejí na vytváření jeho specifického rytmu. Přihlédneme-li k významu rytmu v řečové komunikaci (viz např. Volín, 2010) i k výše zmíněným faktorům, vyplývajícím z našeho výzkumu, považujeme za nezbytné, aby se ve výuce románských jazyků věnovala větší pozornost výslovnosti a nácvičku správného použití vázání (a tedy odstranění rázu). Není nám znám žádný výzkum, který by se zabýval tím, nakolik nesprávné používání rázu ovlivňuje srozumitelnost projevu nerodilých mluvčích z pohledu rodilých posluchačů námi analyzovaných jazyků: taková studie by nicméně mohla být přirozeným vyústěním tohoto projektu. Výzkumy provedené na angličtině však problémy s porozuměním nevázané řeči odhalily (např. Henrichsen, 1984; Ito, 2006). Gilbertová (Gilbert, 2001) vázání uvádí jako jednu z šesti prioritních oblastí, které je nezbytné zařadit do výuky již od začátečnické úrovně právě proto, že ovlivňují srozumitelnost, a není důvod se domnívat, že by to nemělo platit

také pro románské jazyky. Gilbertová navíc zdůrazňuje, že používání vázání namísto rázu je výslovnostním jevem, který si studenti — pod vedením svých učitelů — mohou snadno osvojit. Úspěšnost nácviku vázání prokazuje několik empirických studií (viz např. Sardegna, 2011; Alameen, 2014; Cho, 2019). Zásadní je, že pozitivní vliv pedagogické intervence přetrvává i po jejím ukončení.

Pro pedagogickou praxi tedy jednoznačně uzavíráme, že práce na odstranění rázu ve výslovnosti španělštiny, italštiny a portugalštiny by měla patřit k důležitým složkám výuky výslovnosti. Naše data ostatně poskytují „negativní“ podpůrný argument pro tento závěr: v České republice se španělština vyučuje na středních (a někdy i základních) školách daleko častěji než italština či portugalština. Všem účastníkům španělské části našeho experimentu se tudíž dostalo základního výslovnostního školení již na nižších stupních škol, kdežto studenti italianistiky a portugalistiky si správnou výslovnost mnohdy osvojili až na vysoké škole, kde je rázu věnována náležitá pozornost. Vyplývá-li z našich dat skutečnost, že ráz se vyskytuje nejčastěji právě u českých studentů španělštiny, nelze to tedy alespoň částečně nepřipsat na vrub výuce základů jazyka na středních školách.

LITERATURA

- ABRAMOV-VAN RIJK, E. (2009): *Parlar Cantando: The Practice of Reciting Verses in Italy from 1300 to 1600*. Bern: Peter Lang.
- ABSALOM, M. — STEVENS, M. — HAJEK, J. (2002): A typology of spreading, insertion and deletion, or what you weren't told about raddoppiamento sintattico in Italian. In: P. COLLINS — M. AMBERBER (eds.), *Proceedings of the 2002 Conference of the Australian Linguistics Society*. Australian Linguistics Society, s. 1–12.
- ALAMEEN, G. (2014): *The effectiveness of linking instruction on NNSs speech perception and production*. PhD dissertation, Iowa State University.
- ALAMEEN, G. — LEVIS, J. M. (2015): Connected speech. In: M. REED — J. M. LEVIS, (eds.), *The handbook of English pronunciation*. Oxford: Wiley Blackwell, s. 159–174.
- BARROSO, H. (1999): *Forma e substância da expressão da língua portuguesa*. Coimbra: Almedina.
- BENKO, V. (2014): Aranea: Yet another family of (comparable) web corpora. In: P. SOJKA et al. (eds.), *Proceedings of the 17th International Conference on Text, Speech and Dialogue*. Cham: Springer International Publishing, s. 257–264.
- BERTINETTO, P. M. — LOPORCARO, M. (2005): The sound pattern of Standard Italian, as compared with the varieties spoken in Florence, Milan and Rome. *Journal of the International Phonetic Association*, 35, s. 131–151.
- BISSIRI, M. — VOLÍN, J. (2010): Prosodic structure as a predictor of glottal stops before word-initial vowels in Czech English. In: R. VÍCH (ed.), *Proceedings of the 20th Czech-German Workshop on Speech Processing*. Prague: Institute of Photonics and Electronics. Czech Academy of Sciences, s. 23–28.
- BLASCO FERRER, E. (2011): *Storia linguistica della Sardegna*. Berlin/Boston: Walter de Gruyter.
- CLEGG, J. H. — FAILS, W. C. (2017): *Manual de fonética y fonología españolas*. London: Routledge.
- CORTÉS GÓMEZ, E. (1979): *El habla de Higuera de Vargas (Badajoz)*. Badajoz: Diputación Provincial.
- CUNHA, C. — CINTRA, L. (1999): *Nova Gramática do Português Contemporâneo*. Lisboa: João Sá da Costa.
- ČERMÁK, P. (2020): *Fonetika a fonologie současné španělštiny*. Praha, Nakladatelství Karolinum.
- DAVIES, M. (2014): Creating and using the Corpus do Português and the frequency

OPEN ACCESS

- dictionary of Portuguese. In: T. BERBER SARDINHA — T. FERREIRA (eds.), *Working with Portuguese Corpora*. London: Bloomsbury, s. 89–110.
- DI NAPOLI, J. (2015): Glottalization at phrase boundaries in Tuscan and Roman Italian. In: J. ROMERO — M. RIERA (eds.), *The Phonetics-Phonology Interface: Representations and Methodologies*. Philadelphia, PA / Amsterdam: John Benjamins, s. 125–147.
- ESPÍRITO SANTO, F. (2001): Itens fonéticos e fonológicos em português e em alemão — uma abordagem contrastiva. *Cadernos de Português Língua Estrangeira/PLE*, 1, s. 121–130.
- FABRICIUS, A. (2002): Ongoing change in modern RP: Evidence for the disappearing stigma of t-glottalling. *English World-Wide, A Journal of Varieties of English*, 23, s. 115–136.
- FRINTA, A. (1909): *Novočeská výslovnost*. Praha: Česká akademie císaře Františka Josefa pro vědy, slovesnost a umění.
- GAVALDÀ, N. (2016): Individual variation in allophonic processes of /t/ in Standard Southern British English. *The International Journal of Speech, Language and the Law*, 23, s. 43–69.
- GILBERT, J. (2001): Six pronunciation priorities for the beginning student. *The CATESOL Journal*, 13, s. 173–182.
- GYNAN, S. N. — LÓPEZ ALMADA, E. L. (2020): The glottal stop in Guarani and Paraguayan Spanish. In: R. RAO (ed.), *Spanish Phonetics and Phonology in Contact. Studies from Africa, the Americas, and Spain*. Amsterdam: John Benjamins, s. 227–261.
- HÁLA, B. (1967): *Výslovnost češtiny I (výslovnost slov českých)*. Praha: Academia.
- HARRIS, J. W. (1983): *Syllable Structure and Stress in Spanish. A Nonlinear Analysis*. Cambridge, MA: The MIT Press (Part I).
- HAVLÍKOVÁ, M. — JINDROVÁ, J. (1991): *Portugalština pro samouky*. Praha: SPN.
- HAVLÍKOVÁ, M. — PINHEIRO ALVES, C. M. (2008): *Portugalština nejen pro samouky*. Praha: Leda.
- HENRICHSEN, L. (1984): Sandhi-variation: a filter of input for learners of ESL. *Language Learning*, 34, s. 103–123.
- HUALDE, J. I. (1992): On Spanish syllabification. In: H. CAMPOS — F. MARTÍNEZ-GIL (eds.), *Current Studies in Spanish Linguistics*. Washington, DC: Georgetown University Press, s. 475–493.
- CHAPPELL, Whitney (2015): Linguistic factors conditioning glottal constriction in Nicaraguan Spanish. *Italian Journal of Linguistics/Rivista di Linguistica*, s. 1–41.
- CHO, H. (2019): The effects of teaching linking in Korean EFL listening class. *Studies in Phonetics, Phonology and Morphology*, 25, s. 273–297.
- ITO, Y. (2006): The comprehension of English reduced forms by second language learners and its effect on input-intake process. In: J. D. BROWN — K. KONDO-BROWN (eds.), *Perspectives on teaching connected speech to second language learners*. Honolulu: University of Hawai'i at Manoa, National Foreign Language Resource Center, s. 67–81.
- JANEŠOVÁ, J. (2009): *Italština pro samouky*. Praha: Leda.
- KESSLER, Ch. (2012): Italienisch. In: U. HIRSCHFELD — H. P. KELZ — U. MÜLLER, *Phonetik international. Von Afrikaans bis Zulu. Kontrastive Studien für Deutsch als Fremdsprache*. Waldsteinberg: Popp. Dostupné z: <https://research.uni-leipzig.de/agintern/phonetik/Downloads/Italienisch.pdf>
- KOHLER, K. J. (1994): Glottal stops and glottalization in German. *Phonetica*, 51, s. 38–51.
- KRÁLOVÁ, J. — KRBCOVÁ, M. — DEKANOVA, A. et al. (2001): *¡Fiesta! Španělština pro střední a jazykové školy*. Plzeň: Fraus.
- KRÄMER, M. (2009): *The Phonology of Italian*. Oxford: Oxford University Press.
- KRECH, E.-M. — STOCK, E. — HIRSCHFELD, U. — ANDERS, L. CH. (2009): *Deutsches Aussprachewörterbuch*. Berlin: Walter de Gruyter.
- LABOV, W. (2001): *Principles of Linguistic Change, Vol. 2: Social Factors*. Malden, MA: Blackwell Publishers.
- LADEFOGED, P. — MADDIESON, I. (1996): *The Sounds of the World's Languages*. Oxford: Blackwell.
- LEPSCHY, A. L. — LEPSCHY, G. (1988): *The Italian Language Today*. Chicago: New Amsterdam Books.

- LIPSKI, J. (2000): Chabacano/Spanish and the Philippine linguistic identity. Paper presented at the conference *Shedding Light on the Chabacano Language*, Instituto Cervantes, Ateneo de Manila University.
- LLEÓ, C. — ULLOA, M. (2019): An analytical approach to teaching Spanish pronunciation to native speakers of German. First language and age of first exposure as crucial factors. In: R. RAO (ed.), *Key Issues in the Teaching of Spanish Pronunciation. From Description to Pedagogy*. London: Routledge, s. 327–349.
- LOPE BLANCH, J. (1987): *Estudios sobre el español de Yucatán*. México, D.F.: Universidad Nacional Autónoma de México.
- LOPORCARO, M. (1997): *L'origine del raddoppiamento fonosintattico*. Basel: Francke.
- MADDIESON, I. (1984): *Patterns of Sounds*. Cambridge: Cambridge University Press.
- MOHAMED, S. — GONZÁLEZ, C. — MUNTENDAM, A. (2019): Arabic-Spanish language contact in Puerto Rico: A case of glottal stop epenthesis. *Languages*, 4, 93, s. 1–22.
- MOHAMED, S. — MUNTENDAM, A. (2020): The use of the glottal stop as a variant of /s/ in Puerto Rican Spanish. *Studies in Hispanic and Lusophone Linguistics*, aop, s. 1–27.
- PALKOVÁ, Z. — VEROŇKOVÁ, J. — VOLÍN, J. — SKARNITZL, R. (2004): Stabilizace některých termínů pro fonetický popis češtiny v závislosti na nových výsledcích výzkumu. In: T. DUBĚDA (ed.), *Konference česko-slovenské pobočky ISPhS 2004*. Praha: FF UK, s. 65–74.
- QUESADA PACHECO, M. Á. (1996): El español de América Central. In: M. ALVAR LÓPEZ (ed.), *Manual de dialectología hispánica: El español de América*. Barcelona: Editorial Ariel, s. 101–115.
- QUILIS, A. — FERNÁNDEZ, J. A. (1992): *Curso de fonética y fonología españolas*. Madrid: Consejo Superior de Investigaciones Científicas.
- R Core Team (2019): *R: A language and environment for statistical computing (Version 3.5.3)* [software]. Vienna: R Foundation for Statistical Computing. Dostupné z: <https://www.r-project.org> (přístup v dubnu 2021).
- RADIMSKÝ, J. (2018): *Fonetika italštiny*. Praha: Karolinum.
- RENDÁR, L. (2015): *Fonácia a hlasové začiatky v slovenčine*. Trnava: Pedagogická fakulta Trnavskej univerzity.
- ROSALES SOLÍS, M. A. (2010): El español de Nicaragua. In: M. A. QUESADA PACHECO, (ed.), *El español hablado en América Central: Nivel fonético*. Madrid: Iberoamericana, s. 137–154.
- SANICKY, C. A. (1989): Las vocales en contacto en el habla de Misiones, Argentina. *Hispania*, 72, 3, s. 700–704.
- SARDEGNA, V. G. (2011): Pronunciation learning strategies that improve ESL learners' linking. In: J. LEVIS — K. LEVELLE (eds.), *Proceedings of the 2nd Pronunciation in Second Language Learning and Teaching Conference*. Ames, IA: Iowa State University, s. 105–121.
- SEYFARTH, S. — GARELLEK, M. (2020): Physical and phonological causes of coda /t/ glottalization in the mainstream American English of central Ohio. *Laboratory Phonology*, 11, paper 24.
- SKARNITZL, R. — ČERMÁK, P. — ŠTURM, P. — OBSTOVÁ, Z. — HRICSINA, J. (2021): Glottalization and linking in the L2 speech of Czech learners of Spanish, Italian and Portuguese. *Second Language Research*, s. 1–23. DOI: 10.1177/02676583211015803.
- SKARNITZL, R. — RUMLOVÁ, J. (2019): Phonetic aspects of strongly-accented Czech speakers of English. *Acta Universitatis Carolinae — Philologica*, 2/2019, s. 109–128.
- SKARNITZL, R. — ŠTURM, P. — VOLÍN, J. (2016): *Zvuková báze řečové komunikace: Fonetický a fonologický popis řeči*. Praha: Karolinum.
- SKARNITZL, R. — VOLÍN, J. (2018): Fonetický aspekt verbální komunikace. In: K. NEUBAUER a kol., *Kompendium klinické logopedie*. Praha: Portál, s. 122–169.
- STEVENS, M. — HAJEK, J. — ABSALOM, M. (2002): Raddoppiamento sintattico and glottalization phenomena in Italian: A first phonetic excursus. In: C. Bow (ed.), *Proceedings of the 9th Australasian International Conference on Speech Science and Technology*. Canberra: Australasian Speech Science and Technology Association, s. 154–159.
- ŠIMÁČKOVÁ, Š. — PODLIPSKÝ, V. J. — KOLÁŘOVÁ, K. (2014): Linking versus glottalization: (Dis)

connectedness of Czech-accented English. *Concordia Working Papers in Applied Linguistics*, 5, s. 678–692.

ŠTURM, P. — BIČAN, A. (2021): *Slabika a její hranice v češtině*. Praha: Karolinum.

THON, S. (1989): The glottal stop in the Spanish spoken in Corrientes, Argentina. *Hispanic Linguistics*, 3, 1–2, s. 199–218.

VALENTÍN-MÁRQUEZ, W. (2006): La oclusión glotal y la construcción lingüística de identidades sociales en Puerto Rico. In: N. SAGARRA — A. J. TORIBIO (eds.), *Selected Proceedings of the 9th Hispanic Linguistics Symposium*. Somerville, MA: Cascadilla Proceedings Project, s. 326–341.

VAYRA, M. (1994): Phonetic explanations in phonology: laryngealization as the case for glottal stops in Italian word-final stressed syllables. In: W. U. DRESSLER — M. PRINZHORN — J. R. RENNISON (eds.),

Phonologica 1992. Turin: Rosenberg & Sellier, s. 275–294.

VOLÍN, J. (2010): On the significance of the temporal structuring of speech. In: M. MALÁ — P. ŠALDOVÁ (eds.), *...for thy speech bewrayeth thee*. Praha: Filozofická fakulta, Univerzita Karlova v Praze, s. 289–305.

VOLÍN, J. (2012): Jak se v Čechách „rázuje“. *Naše řeč*, 95, s. 51–54.

WICKHAM, H. (2016): *ggplot2: Elegant Graphics for Data Analysis*. Springer-Verlag New York. 2. vydání.

WONG, S. W. L. — DEALEY, J. — LEUNG, V. W. H. — MOK, P. P. K. (2019): Production of English connected speech processes: an assessment of Cantonese ESL learners' difficulties obtaining native-like speech. *The Language Learning Journal*, 49, s. 581–596. DOI: 10.1080/09571736.2019.1642372.

Zora Obstová | Ústav románských studií, Filozofická fakulta Univerzity Karlovy |
nám. Jana Palacha 2, 116 38 Praha 1
ORCID ID: 0000-0002-1678-6947
zora.obstova@ff.cuni.cz

Pavel Šturm | Fonetický ústav, Filozofická fakulta Univerzity Karlovy |
nám. Jana Palacha 2, 116 38 Praha 1
ORCID ID: 0000-0001-5521-029X
pavel.sturm@ff.cuni.cz

Radek Skarnitzl | Fonetický ústav, Filozofická fakulta Univerzity Karlovy |
nám. Jana Palacha 2, 116 38 Praha 1
ORCID ID: 0000-0002-5682-1962
radek.skarnitzl@ff.cuni.cz

Petr Čermák | Ústav románských studií, Filozofická fakulta Univerzity Karlovy |
nám. Jana Palacha 2, 116 38 Praha 1
ORCID ID: 0000-0002-9298-1701
petr.cermak@ff.cuni.cz

Jan Hricsina | Ústav románských studií, Filozofická fakulta Univerzity Karlovy |
nám. Jana Palacha 2, 116 38 Praha 1
ORCID ID: 0000-0002-7950-8143
jan.hricsina@centrum.cz